

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА, ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ, СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА, СУДОВІ ТА ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ

Борох А.Ю.

студент;

Костенко М.В.

кандидат юридичних наук, доцент,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ПСИХОЛОГІЯ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ СВДІКІВ

Актуальність цієї теми зумовлена тим, що у кримінальній практиці досить часто для встановлення фактичних обставин справи та розкриття злочину у кримінальне провадження залучається неповнолітній свідок. У той же час, важливою процесуальною дією, однією з форм отримання доказів, в результаті якої здобувається і перевіряється значна частина інформації про злочин, встановлюються мотиви, мета та обставини його вчинення є допит. Таким чином, особливої уваги заслуговує дослідження психології допиту неповнолітніх свідків, у зв'язку з тим, що ця категорія осіб характеризується віковими та індивідуальними особливостями, своєрідністю психології формування показань.

Питання специфіки психології допиту свідків, які не досягли 18 років розглядали та аналізували провідні вітчизняні та зарубіжні психологи та юристи, зокрема З.А. Балтикова, В.Л. Васильєв, Б.С. Волков, О.Х. Галімов, В.Є. Коновалова, М.М. Коченов, Н.Р. Осіпова, Н.В. Павлюк, Н.З. Рогатинська, А.С. Сабуров, О.Ю. Скічко та інші.

Перш за все, слід зазначити, що саме знання психологічних особливостей неповнолітніх дозволяє вирішити низку завдань, які стоять перед слідчим у процесі допиту, а саме: встановлення психологічного контакту; створення невимушеної обстановки допиту; забезпечення оптимального емоційного стану особи, що допитується; формулювання зрозумілих і педагогічно правильних запитань; складання плану допиту та визначення його тривалості, місця проведення [1, с. 335].

У психології виокремлюють окремі вікові групи неповнолітніх, кожній з яких притаманні свої психологічні особливості, зокрема: дитячий вік (до 1 року); раннє дитинство (від 1 до 3 років); дошкільний вік (від 3 до 7 років); молодший шкільний вік (від 7 до 11-12 років); підлітковий вік (від 11 до 14-15 років); старший шкільний вік (рання юність) (від 14 до 18 років). При цьому, вік, починаючи з якого неповнолітній може виступати на допиті, законодавець не визначає, але практиці відомі свідки 3-5 років. В той же час, рекомендується допитувати дитину лише в разі крайньої потреби, адже це може негативно вплинути на її психіку [2, с. 144].

Слід зазначити, що В. Л. Васильєв, залежно від вікової групи, визначає наступні психологічні особливості осіб, які не досягли 18 років, і, які повинні враховуватися під час проведення допиту: дошкільний вік (погано орієнтуються у причинно-наслідкових зв'язках, притаманна деталізація сприйняття, важкі події сприймають фрагментарно; молодший шкільний вік (мають навички усвідомленого сприйняття, логічного мислення, схильні до фантазування); підлітковий вік (почуття дорослості, прагнення до самостійності, самовпевненість та самолюбство, неврівноважена поведінка, підвищена чутливість до зауважень); старший шкільний вік (притаманні неправильні моральні оцінки поряд з підвищеним прагненням до незалежності, гіперболізація, неврівноваженість, підвищена вразливість) [3, с. 450-451].

У процесі підготовки до допиту неповнолітнього необхідно врахувати наступні моменти: допитувати дітей про емоційно нейтральні для них обставини рекомендується якомога швидше після їх сприйняття; у тих випадках, коли відомо, що те, що трапилося могло сильно схвилювати дитину, доцільно допитувати його не раніше ніж через два-три дні після події (за цей час зменшується емоційне напруження і викликаного їм гальмування процесів пам'яті; спостерігається явище ремінісценції, тобто «спливання» в пам'яті деталей, які не могли б бути відтворені незабаром після події. Крім того, до моменту допиту дитини слідчий повинен володіти основними відомостями про її психологічні особливості. Тому рекомендується допитати її батьків і вчителів. Підсумком підготовки до допиту має бути складання досить ясного плану, що передбачає не тільки зміст, а й форму питань, їх послідовність, можливість повторення кожного питання іншими словами [4, с. 19-22].

Не менш важливим є питання визначення місця проведення допиту. Положення ч. 1 ст. 224 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) передбачає, що допит проводиться за місцем проведення досудового розслідування або в іншому місці за погодженням із особою, яку мають намір допитати [5]. В той же час, допит неповнолітніх молодших вікових груп найдоцільніше проводити в

обстановці, добре знайомій і звичній для допитуваного, – дитячому садку, школі, за місцем проживання, у спеціально обладнаному кабінеті психолога. У свою чергу, допит неповнолітніх старших вікових груп – у кабінеті слідчого, оскільки офіційна обстановка в поєднанні з роз'ясненням слідчого про необхідність розповісти все, що неповнолітньому відомо, підкреслює важливість того, що відбувається, і налаштовує допитуваного на надання повних та правдивих показань [6, с. 189].

Особливим питанням порядку допиту неповнолітніх є тривалість його проведення. Відповідно до ч.2 ст.226 КПК України допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день [5]. При цьому, у юридичній практиці склалася ситуація, що у більшості випадків продуктивно надавати показання неповнолітні молодших вікових груп можуть впродовж 15–20 хвилин, зокрема, це стосується допитуваних віком 3–5 років; 5–7-річні неповнолітні – 20–25 хвилин; 7–10-річні – від 25 до 35 хвилин [4, с. 27]. Таким чином, чим молодшим є допитуваний, тим коротшим за часом проведення має бути його допит. Останнє пов'язано з тим, що ці особи швидко стомлюються, їх увага розсіюється, що призводить до неповноти показань.

Розпочинаючи допит, необхідно налагодити з неповнолітнім психологічний контакт. При цьому, доцільно враховувати наступне: спілкування з сором'язливими дітьми, які важко вступають в контакт не слід починати з прямого звернення до них, краще починати розмову з супроводжуючою її особою, поступово залучаючи в розмову і дитину; для того, щоб залучитися підтримкою дитини, необхідно зберігати природність поведінки; коли контакт з дитиною не налагоджується, можна вдатися до прийому, заснованого на численних спостереженнях психологів, про те, що діти часто цікавляться людьми, які не звертають на них уваги, і, звикнувши до їхньої присутності, самі починають намагатися вступити з ними в спілкування.

Слід зазначити, що запитання потрібно ставити спокійним тоном, формулювати їх просто, чітко, лаконічно і зрозумілою для дитини мовою, з урахуванням її вікових та психологічних особливостей, а також уникати використання складних мовних конструкцій. При цьому, одні й ті самі обставини у дітей різних вікових категорій з'ясовуються з допомогою різного формулювання запитань: молодші діти легше надають відповідь на відкриті запитання, які починаються зі слів «хто», «що», «де», ніж на запитання, які починаються зі слова «чому»; неприпустимі такі звернення, як: «Ти це повинен пам'ятати!»; «Ти не міг забути про ...»; «Треба пригадати!» [7, с. 96]. Крім того, необхідно пам'ятати про наступне: перше питання про подію повинно сприйматися дитиною як природне продовження розмови; по можливості уникати

питань, на які можна відповісти «так» або «ні», з метою отримання більш розгорнутої відповіді; не задавати навідних питань; чергувати емоційні та нейтральні запитання.

Під час допиту психологічні можливості дитини будуть використані найбільш повно за умови постановки перед нею запитань поступово зростаючої складності. Спочатку запитати про місце, де відбувалася подія, які предмети помітила дитина, хто був учасником та які дії вчиняв, і лише потім з'ясувати, чи розуміє дитина, що відбулося. Крім того, не рекомендується виправляти вимову дитини, перепитувати її без крайньої необхідності [4, с. 25].

Більш того, враховуючи психологічні особливості, до цих свідків варто звертатись коректно, ввічливо, з проявом поваги до особистості, без підлецування і панібратства, наголошуючи про важливість їх показань у конкретному кримінальному провадженні.

Отже, можна зробити висновок, що психологія, яка притаманна неповнолітнім свідкам, обумовлює особливості проведення у кримінальному провадженні процесуальних дій, зокрема допиту, за їхньої участі. Останнє стосується зокрема таких аспектів: підготовка до допиту, визначення його часу та місця, встановлення психологічного контакту, специфіка постановки запитань, а також в загальному поведінки слідчого з особою, яка не досягла 18-річного віку.

Список використаних джерел:

1. Рогатинська Н.З., Мудрак Р.М. Особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи / Н.З. Рогатинська, Р.М. Мудрак // Право і суспільство. – 2014. – № 5–2. – С. 333–338.
2. Шепітько В.Ю., Коновалова В.О. Юридична психологія : підручник / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова. – 3-тє вид., перероб. і допов. – Харків : Право. – 2019. – 288 с.
3. Васильев В.Л. Юридическая психология – СПб: Питер Пресс, 1997. – 656 с. : ил. (Серия «Мастер психологии»).
4. Коченов М.М. Психология допроса малолетних свидетелей : метод. пособие / М.М. Коченов, Н.Р. Осипова. – М. : ВИ по ИП и РМПП, 1984. – 32 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI (із змін.) // Відом. Верхов. Ради України. – 2013. – № 9-10. – № 11-12. – № 13. – Ст. 88.
6. Павлюк Н.В. Проблеми підготовки до допиту неповнолітніх під час досудового розслідування / Н.В. Павлюк // Питання боротьби зі злочинністю. – 2013. – № 25. – С. 186–196.
7. Коваленко Л. Тактико-психологічні аспекти допиту в суді неповнолітнього свідка у кримінальному провадженні / Л. Коваленко // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2017. – № 4(16). – С. 93–100.